

TADEUSZ BRAJERSKI
Lublin

„ARCHAIZM PODHALAŃSKI” W LUDYCJACH WIEŚNYCH Z R. 1543

W czterech krakowskich inkunabułach „prasowanych” u Floriana Unglera stwierdziłem stosunkowo dokładne rozróżnianie samogłosek *y* i *i*. Są to: *Żywoty filozofów* Marcina Bielskiego, *Polskie wypisanie Sarmacji* Miechowity i *Gadki o składności członków człowieczych* Andrzeja Glabera z Kobyлина, wszystkie z r. 1535¹, oraz *Sprawa a lekarstwa końskie przez Conrada królewskiego kowala doświadczone* z r. 1532². Rozróżnienie tych samogłosek pozwoliło stwierdzić, że w 1. połowie XVI w. istniała, chyba nie tylko w Krakowie i jego najbliższej okolicy, podhalańska dziś wymowa *s'in* 'syn', *koz'i* 'kozy', *v noc'i*, *m'ez'i* 'między', ale nie *s'ija*, *z'ito*, *c'isty*, *drozż'i*, jak jest na Podhalu, lecz *šyja*, *žyto*, *čysty*, *drožžy*. Możliwe było również poznanie wymowy kontynuantów historycznych połączeń *ky*, *gy*, *χy* i *ri* (*rzi*). W tym artykule pokazuję to rozróżnienie i wnioski, jakie ono umożliwia, w *Ludycjach wieśnych* z r. 1543, piątym druku z oficyny Unglera. Chodzi mi przede wszystkim o wnioski w sprawie połączeń spółgłosek dzisiaj funkcjonalnie miękkich oraz spółgłosek *s* i *z* z samogłoskami *y* i *i*.

Materiał wybrałem z przedruku S. Vrtela-Wierczyńskiego³. Przy cytowanych przykładach podaję numery stron i wierszy.

---

¹ *Przyczynek do historii „archaizmu podhalańskiego”*. „Roczniki Humanistyczne” 1:1949 s. 223-245. Tutaj została też omówiona sprawa rozróżniania samogłosek *y* i *i* w *Żywotach św. Aleksego i Eustachiusza* drukowanych u Szarffenbergera w r. 1529, w *Żywocie św. Anny* z r. ok. 1530 i w *Psalterzu krakowskim* z r. 1532.

² *Jeszcze raz w sprawie „archaizmu podhalańskiego”*. „Slavia Occidentalis” 27:1968 s. 35-41.

³ *Wybór tekstów staropolskich. Czasy najdawniejsze do roku 1543*. Wyd. 3. rozszerzone i uzupełnione. Warszawa 1963 s. 462-472. Wydanie A. Rombowskiego z r. 1953 jest mało dostępne.

Po literach oznaczających twarde spółgłoski wargowe *p*, *b*, *v*, *m* (brak zapisów z *fy*; niżej w tab. 1 symbol *P*) oraz po *n* jest litera *y*, a po znakach dla wargowych zmiękczonej łącznie z *f'* (symbol *P*ˆ) oraz po *ń* i *l* – litera *i*. Wyjątków nie ma. Pokazywanie materiału dowodowego jest tu zbędne.

Połączenie *ty* oznaczone zostało literami *ty* 17 razy, a tylko raz literami *li*: *mili Bog* 464/27. Litery *y* użył drukarz po *t* 37 r., po *d* 21 r., po *r* 13 r.; wyjątki: *o swętim Stanisławie* 463/11-12 i *ti księgi* 464/1; *prandikę i do... doktora gnidi* 464/15-16; *Ktori i chytri* 466/22-23. Te zapisy z *i* trzeba uważać za błędy; podobne spotyka się często w rękopisach i drukach nawet z XVII w. (nie grozi tu lekcja z samogłoską *i*, bo zmiękczonej fonemów *t'*, *d'* i *r'* nie ma w języku polskim).

Po *k* i *g* jest bez wyjątku *i*. Po *ch* 4 r. *y* i raz *i*: *pochybiaią* 464/18, *pochybuie* 467/13, *Chytro i chytri* 466/22-23 oraz *miechi* 466/20. Przyda się tu informacja, że historyczne połączenia *ke* i *ge* są tu oznaczone przez *kie* i *gie* z wyjątkiem *okienkiem* 464/34 i *takeż* 'także' 471/9; połączenie *xe*: *slachetnym* 471/12.

Dzisiejsze *rzy* oznaczone zostało przez *rzy* 19 r., przez *rzy* 1 r. i przez *rzi* 7 r.: *Krzywaczką i przystąpiwszy* 463/5 i 8, *przywita* 465/14 itd.; *po trzy kroc* 466/17; *przjąć, przirzekli i gwarzili* 464/1, 14 i 17, *przjedzie* 465/12, *przimerek* 467/14, *przimrozny* 'nieco mroźny' 468/25 i *Przidalichmy* 471/12.

Rozpoczynająca sylabę samogłoska *i* jest oznaczona literą *i* 15 r., w tym raz *Iscie* 'prawdziwie' 472/19, i 2 r. literami *gi* (prejotacja) w acc. *gi* 463/5 i dat. plur. *gim* 471/8 (obok *ich* i *im* bez prejotacji, np. 470/21, 22). Spójnik *i* zawsze przez *y*.

*sy tylko przez *sy*: *syn*, *Syna* i *synem* 465/4, 28 i 466/12, *Skakały bosy pod niebiosy chciały kołacza y kielbasy* 465/18-19, *Włosy* 466/8, *Dosyc* 472/23 – zapisów 8.

*ši przez *szy* 24 r., przez *sz* 3 r.: *wszytkę, waszym, przystąpiwszy i naszym tatusiowie* 463/5, 6, 8 itp.; *waszim* 463/12, *bracia nasi* 464/17 (w tym samym wierszu *miedzi* i *gwarzili*, z *i* po *dz* i *rz*, może dlatego, że czcionki *y*, szersze niż *i*, nie mogły się zmieścić w wierszu) oraz *niezałuy szije* 472/11 w rymie do *pije*.

śi tylko przez *si*: *prosił, wynosił i Nosi* 465/29, 31, *Nosi* 466/1-7 (7 razy), *prosić* 467/6, *Sirpień* 469/19 (także *Sierpień* w następnym wierszu), gen. *dziewięciosiłu* 471/6, *udusi* i *musi* 472/62 i 63 – zapisów 15. O *śi* w nazwie wsi Bysina piszę niżej.

*zy 4 r. przez *zy*: *zyskała* 466/11, *vrazy* i *zmazy* 471/39, 40, *zysk* 472/19.

*ži raz przez *zy* i 13 r. przez *ży*: *Aby sie iey mnożyła* 466/12; *stożył* 'złożył' 464/21, *leży* i *wysłuży* 465/1 i 6, *O Pożywnosci* 467/14, *Lżykwiat* i *Lżykwiath* 468/23 i 24 itp.

zi 5 r. przez *zi*: *vkomoził* 'spłodził' 465/28, *Ozimina* 467/15, *zimy* i *zima* 468/1, 2 i 4.

*ci tylko przez *ci*: *Krakowsci gwiazdomędrelle* 464/17, *dwie drzewci* 465/8 i 9, *wrząci kociel* 466/19, gen. sing. *noci*, w *noci* 467/11, 19 i 23, *ku Wielkicy noci*, *Miesiąci* i z *połnocy* 468/1, 6 i 13, w *noci*, *ku twej pomoci*, o *wielkicy moci* i w *bożnicy* 472/1-3 i 51. Tu też włączam zapisy: z *tych Ludycy* 464/12 i w...*Ludycjach* 470/20. Razem zapisów 16. Nie liczę: *Ludycie* 463/1, *Koniecz Ludyciam*, *essencia* i *Venecia* 471/11, 27 i 28.

*či przez *czy* 14 r., przez *czy* 7 r., przez *czy* 1 raz: *dwie Tarczy*, *dwie tarczy*, *kołaczy* 465/9, 10, 21, *złoczyństwa* 466/27, *nauczyć* 470/21 itp.; *wluczyć* (= *ułuczyć* 'trafić', od *luk*) 463/8, *raczycie* 464/2, *wczyniła*, *Poczyna sie* 466/9 i 14, *Czyrwcem* 469/9, gen. sing. *gorczyce* 470/26, *navczyli* 471/33; *Czyżże ten nowy Trzem* 464/30.

ći przez *ći* 2 r. i przez *ci* 27 r.: *na krćiny* 465/28, *wodę... krzcilną* 470/23; *miłosci* 464/10, 11 i 22, partykuła *ci* w *Tamci* 464/35 i *Niebyłci* 463/3, *braciszku* 465/15, infin. *daci*, *staci* i *vziqbaci* 465/17-8 itp.

*zi 2 r. przez *dzy* i raz przez *dzi*: *Miedzy nimi* 465/2, *pieniedzy* 472/12; *miedzi sobą* 464/17.

*ži – brak odpowiednich zapisów. Spółgłoska *ž* występuje tylko w zapisach: *dždżem* 468/4, *dždżowa*, *dždżowy* i *dždże* 469/6, 13 i 24.

ži tylko przez *dzi*: *dziedzinnego* i *niechodźić* 464/8 i 15, *chodzi* 465/30 i 32, *dzis*, *wodźić* i *dziwna* 466/8, 16 i 18 itp., zapisów 12.

Osobno muszę wykazać pisownię drugiej sylaby w nazwie wsi Bysina: w *Bysinie* 463/2 i z *Bysiny* 466/15; z *Bysyny* 464/3; w *Byszynie* 464/6; w *Byszynie* 463/4, 464/9 i z *Bysziny* 466/20.

Zestawienia liczbowe:

Tab. 1.

Litery (samogł.)	Po literach oznaczających spółgłoski					
	<i>P, n</i>	<i>P, Ń, l</i>	<i>t, t, d, r</i>	<i>k, g</i>	<i>ch</i>	<i>rz</i> i <i>rż</i>
<i>y</i>	100%	–	93% (88)	–	4	74% (20)
<i>i</i>	–	100%	7% (7)	100%	1	26% (7)

Tab. 2.

przez	*sy	*śi	śi	Bysina
sy	8	–	–	1
si	–	–	15	2
szy	–	24	–	1
sz <i>i</i>	–	3	–	3

Tab. 3.

przez	*zy	*żi	żi
zy	4	1	–
ży	–	13	–
zi	–	–	5

Tab. 4.

przez	*ci	*çi	çi
cy	–	–	–
ci	16	–	27
çi	–	–	2
czy	–	14	–
czy	–	7	–
çi	–	1	–

Tab. 5.

przez	*zi	*żi	żi
dzy	2	–	–
dzi	1	–	12

Tab. 1. wykazuje prawie dokładne rozróżnienie samogłosek *y* i *i*. Błędów jest niewiele. Dzięki temu można stwierdzić, że drukarz czy ktoś, kto *Ludycje*

przygotował do druku, mówił *wielki, księgi* itp. oraz *chytry* (ze zmiękczo­nymi *k* i *g*, twardym χ). Tak się mówi dziś w dialekcie kulturalnym i w większości gwar, w tym i małopolskich. Trudno natomiast ustalić, jak wymawiał **rzi*. Zapisów z *i* jest tylko 7, stanowi to jednak 26% zapisów z *rz* (przed *y* i *i*), więcej niż procent błędów przy oznaczaniu χy i *ty, ty dy ry*. Może więc mówił *jarzina, przimorek* itp. z *i* po *rz*. Tak się dziś jeszcze mówi na Podhalu; także na Śląsku, pod Rawiczem (u tzw. Chazaków) i na północny wschód od Lublina (w Spiczynie)⁴.

Z tego, co nazywamy archaizmem podhalańskim, najwyraźniej drukarz odnotował *c'í*: *wrząci, w noci* itd. Może też wymawiał $\zeta'í$, ale to niepewne, bo zbyt mało jest zapisów z tym połączeniem. Inne spółgłoski dziś funkcyj­nalnie miękkie (poza *rz*, o którym wyżej) wymawiał twardo. Unglerowskie druki z lat 1532 i 1535 mają – jak napisałem we wstępie – pełny szereg *s'í*, *z'í* (z prasłow. **sy *zy*) i *c'í* $\zeta'í$, można by więc twierdzić, że w krakowskim dialekcie kulturalnym pod koniec 1. połowy XVI w. zanikały połączenia *s'í* i *z'í* ze zmiękczo­nymi spirantami, a utrzymywały się połączenia *c'í* i $\zeta'í$ z palatalnymi afrykatami. O tym, że afrykаты zachowywały miękkość dłużej niż spiranty, pisał m.in. S. Rospond i jego dwie uczennice, K. Chłędowska i J. Neuls⁵.

Są jednakże w *Ludycjach* zapisy, w których można się dopatrzeć połącze­nia *s'í*. Byłoby to *s'í* powstałe nie z **sy*, lecz z **ši*. Widzę je w zapisach w *Bysinie* i z *Bysiny*.

Dziś nazwa tej podmyślenickiej wsi brzmi *Byšina*. Gdyby taka wymowa istniała w r. 1543, składacz *Ludycyj* drukowałby ją konsekwentnie z *si*, tak jak wszystkie inne wyrazy z głoskami *ši*. Drukuje jednak *sy, si, szy* i *sz*. Częstsze zapisy z *sz* dyktują wymowę *Byšina* lub *Byšina*, z *š* (nie z *s*). Za pierwszą przemawiają 3 zapisy z *sz*, ale zapisy z *szy* w innych wyrazach nie pozwalają na taką lekcję. Drukarz mówił *Byšina*. Wobec tego w zapisach z *sy* i *si* należy widzieć mazurzenie. Po *s* (powstałym z *š*) mogła w gwarze okolicy Myślenic stawać samogłoska *i*, więc *Bys'ina*, tak jak *gors'í* z *goršy*. Drukarz nie umiał zapisać tego gwarowego *s'í*, stąd wahanie w *Bysinie* i z *Bysiny* obok z *Bysyny*: słyszał spółgłoskę *s'*, która wydawała mu się czymś

⁴ S. U r b a ń c z y k. *Zarys dialektologii polskiej*. Wyd. 2. zmienione i rozszerzone. Warszawa 1962 s. 20.

⁵ S. R o s p o n d. *Z badań nad przeszłością polskiego języka literackiego III. Dyspalatalizacja spółgłosek funkcjonalnie miękkich*. „Język Polski” 33:1953 s. 368-375; K. C h ł ę d o w s k a. *Dyspalatalizacja spółgłosek funkcjonalnie miękkich*. Tamże s. 376-378; J. N e u l s. *Dyspalatalizacja spółgłosek funkcjonalnie miękkich*. Tamże s. 378-380.

pośrednim między twardym *s* (stąd *sy*) i miękkim *ś* (stąd *si*). Można się też domyślać, że użycie literowego zespołu *sz* (*Byszina*, z *i*) jest wynikiem skojarzenia literackiego *šy* z gwarowym *s'i*. Wymowy *Byšina* w czasie drukowania *Ludycy* jeszcze nie było. Potwierdza to historia nazwy.

Nazwa *Byšina* jest jasna: została utworzona jako przymiotnik dzierżawczy od osobowej nazwy z pniem *Bych-* lub *Bysz-*. Ta osobowa nazwa musiała się kończyć na *-a*, bo tylko od takich nazw mogły być tworzone formacje z *-in*⁶. *Słownik staropolskich nazw osobowych*⁷ notuje tylko męskie *Bych* i *Bysz* oraz derywowane od nich *Bychowski*, *Byszek* (*Byszko* i *Byszk*), *Byszewski* itd. Nie ma w nim nazw *Bycha* i *Bysza*. Ale jest nazwa *Byszyński*. Urobiono ją niewątpliwie od nazwy zakończonej na *-a* (złożonym formantem *-in-sk-*), więc któreś z tych imion rzeczywiście istniało; mogły też istnieć oba⁸. Były to chyba hipocoristica, bo formant *-a* bywał używany do tworzenia męskich nazw pieszczotliwych⁹. Mogły to być też imiona żeńskie. Noszone bywały we wczesnym okresie historii naszego państwa, stara też musi być nazwa *Byszyna*. Ten domysł znajduje potwierdzenie w dokumentach historycznych.

Z *Kodeksu dyplomatycznego Małopolskiego*¹⁰ dowiadujemy się, że w r. 1325 król Władysław Łokietek zezwolił łowczemu Andrzejowi wyciąć las i osadzić wieś *circa Myslimicze super fluuium, qui Byschina wlgariter nuncupatur*. Trudno uwierzyć, że ta nazwa, wyraźnie dzierżawcza, oznaczała rzekę (dziś ta rzeka nazywa się *Byśinka*). Pisarz chyba się pomylił, wziął mianowicie nazwę jakiegoś niewielkiego osiedla, może określenie jakiejś chaty myśliwego, za nazwę rzeki. Tutaj jednak nie chodzi o nazwany obiekt, lecz o samą nazwę. Powstała ona niewątpliwie przed r. 1325. Zapis trzeba

⁶ W języku staropolskim istniała zasada: przymiotniki dzierżawcze od nazw osobowych zakończonych spółgłoską tworzyło się sufiksem *-ow/-ew-*, a od nazw zakończonych samogłoską *-a* formantem *-in-*. Zasada ta była, jak się zdaje, bezwyjątkowa. Pisałem o niej w artykule *Trzy zjawiska językowe w warszawskiej zapisce z r. 1521* („Język Polski” 72:1992 s. 116-118).

⁷ *Słownik staropolskich nazw osobowych*. T. 1. Z. 2. Pod red. i ze wstępem W. Taszyckiego. Wrocław-Warszawa-Kraków 1966.

⁸ W. L u b a ś. *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*. Wrocław-Warszawa-Kraków 1968 s. 30. Komitet Językoznawstwa PAN. Prace onomastyczne 9. Nazwę *Byszyna* wyprowadza autor od nazwy osobowej **Bysza* (z gwiazdką, nazwa nigdzie nie zapisana).

⁹ O hipokorystycznej funkcji formantu *-a* zob. P. S m o c z y Ń s k i. *Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym „-ch-” w części sufiksальной*. Łódź 1963 s. 62-64. Autor pokazał nazwy *Wojtacha* od *Wojtach*, *Domacha* od *Domach* (*Domastaw*) itp., nie ma jednak u niego nazwy *Bycha*.

¹⁰ T. 2: *1153-1333*. Wydał i przypisami objaśnił F. Piekosiński. W Krakowie 1886 s. 258-259.

czytać *Byšina*, bo *sch* było wtedy znakiem spółgłoski *š*, w w. XIV jeszcze miękkiej. *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*¹¹ notuje: „Bysina (1325 bez nazwy, 1438 Bysszina, Bissina, Byschina, Bysthyna, Biszina, Byssyna, Byszyce) 3 km na SW od Myślenic...”; „Bysinka (1470-80 Bissinka, Byssinka) wieś dziś nie istniejąca, wchłonięta najpewniej przez → Bysinę”; „Bysinka (1325 Byschina, Byszine, Byschinka, Byszinka) rz., lewy dopływ Raby uchodząca przy Dolnej Wsi”. Wśród cytowanych tu zapisów są zapisy z *Kodeksu dyplomatycznego Małopolski* i z *Liber beneficiorum* Długosza¹². Większość z tych zapisów można odczytywać *Byšina* i *Byšinka* lub *Byšyna* i *Byšynka*, ale niektóre z nich (*Bissina*, *Byssyna*, *Bissinka*, *Byssinka*) mogą oznaczać nazwy z *s’i*, nie z *ši*. W rejestrze poborowym z r. 1680¹³ wieś jest zapisana jako *Byszyna*, co bez wątpienia należy czytać *Byšyna* (pisownia *šy* przez *szy* jest już wtedy ustalona), a w r. 1765¹⁴ jako *Bysina*, tzn. *Byšina*.

A więc dzisiejsza nazwa *Byšina* (i *Byšinka* dla rzeki), używana w dialekcie kulturalnym i w gwarach pod Myślenicami, jest późna, powstała na przełomie XVII i XVIII w., może nawet w w. XVIII. W *Ludycjach*, w połowie w. XVI, nie mogła być notowana. Jak powstała, nie wiadomo. Nie ulega wątpliwości jej gwarowe pochodzenie, bo w dialekcie kulturalnym powinna byłaby się zachować nazwa *Byšyna*. Można przypuszczać, że spółgłoska *š* jest wynikiem nieudolnego naśladowania „kulturalnej” wymowy *š* przez ludzi mówiących gwarą mazurzącą (por. dzisiejsze *šiber*, *mašiništa*, *akušerka*, *šabla* itp.). Przypuszczenie nie jest bezpodstawne: wprawdzie tendencja do zastępowania szeregu dźwiękowego przez szereg palatalny obejmuje (i chyba obejmowała) wyrazy obce, ale nazwa *Byszyna* mogłaby za wyraz obcy uchodzić, bo nie odczuwano już od dawna jej związku z podstawową nazwą *Bycha* czy *Bysza*. Pewniejsze jest jednak, moim zdaniem, inne przypuszczenie: spółgłoska *š* jest wynikiem nieudolnego naśladowania gwarowego *s’i* przez ludzi nie mówiących gwarą. Do upowszechnienia wymowy *Byšina* przyczyniła się też

¹¹ Cz. 1. Z. 2. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985 pod hasłami *Bysina* i *Bysinka*.

¹² J. D ł u g o s z. *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. Vol. 1-3. Kraków 1863-1864 (Ioannis Długosii *Opera omnia* VII-IX) – vol. 1 s. 142: Item habet nonam decimam pecuniam in Bisszyna, villa sub parochia Mislimice.

¹³ *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z r. 1680*. Oprac. E. Trzyna i S. Żyga. Wrocław 1959 s. 68.

¹⁴ Według kartoteki Pracowni Toponomastycznej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie. Za przysłaniem mi wiadomości o zgromadzonym w tej kartotece materiale dotyczącym wsi Bysina serdecznie dziękuję Panu Profesorowi Marianowi Kucale.

niewątpliwie pisownia *Bysina*, bo inaczej wymowy gwarowej zapisywać nie umiano. Od ludzi z miasta wymowa *Byšina* przeniesiona została do gwar jako „lepsza”, bo „miastowa”. Drukarz *Ludycyj* zanotował literacką postać *Byšina* i gwarową *Bys'ina*. Czy to gwarowe brzmienie nazwy zachowało się gdzieś w gwarach, nie wiadomo¹⁵. Warto by było sprawdzić to w terenie.

O wymowie *s'í* z dawnego połączenia *ši* zdaje się też świadczyć rym w ostatniej strofie *Pieśni o gorzałym winie: Boć wątrobę vsuszy / na koniec cie vdusi / Dusza z ciebie weydz musi / Do Abrama*. Autor zrymował tu *s'í* z *ši*. Nie jest to rym całkiem dokładny, można go jednak wytłumaczyć bliskością artykulacyjną spółgłosek *s'* (spalatalizowana) i *s* (palatalna). W rymie innej strofy, czwartej od końca, pokazał autor *Pieśni* wymowę *c'í* z dawnego *či*: *Choć mowi żyd choć milczy / Nicz dobrego nie życzy. / Przeklinaią w bożnici / Krzescijany*. Tu rym dokładny: *c'í* – *c'í*.

Połączenia *s'í* i *c'í* z dawnych *ši* i *či* (*usus'í* 'ususz', *milc'í* 'milczy') uważać trzeba za właściwe nie językowi składacza *Ludycyj*, bo w druku (i chyba w mowie) przestrzegał on norm dialektu kulturalnego, lecz za właściwe gwarze Bysiny i okolicy. Nie mogły one występować same, musiały być przy nich także połączenia *z'í* i *z'í* z dawnych *ži* i *ži* (*z'íc'í* 'życzy', gen. pl. *drozž'í*) oraz *s'í*, *z'í*, *c'í*, *z'í* z dawnych *sy*, *zy*, *ci*, *zi* (*s'in*, *koz'í* 'kozy', *v noc'í*, *m'éz'í* 'między'); także *rzi* (*gwarzili*, *krzic'í*, 'krzyczy'). Można więc *Ludycje* uważać za drugi (po *Kazaniach augustiańskich*) zabytek notujący „archaizm podhalański” w pełni, z m a z u r z e n i e m, nie w części jak u trzech pisarzy *Biblii Zofii*¹⁶ i w drukach z lat 1532 i 1535¹⁷, gdzie mazurzenia nie widać.

¹⁵ Moi informatorzy z Myślenic i okolicy, wśród nich Prof. Kucąła, nazwy *Bys'ina* nie słyszeli, nie twierdzili jednak, że jej nie ma.

¹⁶ T. B r a j e r s k i. *Ze studiów nad polszczyzną XV wieku*. „Slavia Occidentalis” 19:1948 s. 309-341; t e n ż e. *Rozróżnienie samogłosek y i w pisowni kilku polskich zabytków językowych XV w.* „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 2:1957 s. 58-91.

¹⁷ Zob. przypisy 1 i 2. Zob. też: É. D e c a u x. *Tzw. archaizm podhalański a sprawa mazurzenia w Małopolsce*. W: VIIe Congrès International des Slavistes Varsovie, 21-27 août 1973. *Communications de la délégation française*. Paris 1973 s. 119-130.

*

Zbierzmy wnioski.

Składacz *Ludycyj* rozróżniał 4 szeregi przednio- i średniojęzykowych spółgłosek szczelinowych i zwarto-szczelinowych w połączeniach z samogłoskami y lub i: 1. *šy, žy, čy* (i zapewne) *žy* (*szyja, żyć, czysty, drożdzy*), 2. *c'í* (i zapewne) *ž'í* (*w noc'í, międz'í*), 3. *sy, zy* (*syn, kozy*) i 4. *ši, ži, či, ži* (*siła, zima, cicho, dziwny*). Brak u niego połączeń *s'í* i *z'í* (z dawnych *sy* i *zy* jak w *syn, kozy*), które występują w wymienionych wyżej drukach z lat 1532 i 1535; spiranty *s'* i *z'* uległy dyspalatalizacji. Zjawiska te były właściwe k r a k o w s k i e m u dialektowi kulturalnemu.

Pisownia nazwy wsi *Bysina* (w *Ludycjach* i różnych dokumentach historycznych) oraz rymy z *Pieśni o gorzałym winie* pozwalają stwierdzić, że w r. 1543 g w a r ę okolicy Myślenic charakteryzował „archaizm podhalański” w postaci, jaką dziś w tej okolicy słyszymy, tzn. układające się w dwa szeregi połączenia spółgłosek szczelinowych i zwarto-szczelinowych z samogłoską i: 1. *s'í, z'í, c'í, ži* z dawnych *ši, ži, či, ži* i *sy, zy, ci, ži* (*s'íc* 'szyć', *z'ito, c'isty, drozž'í* i *s'in, koz'í, v noc'í, m'ez'í*) oraz 2. *ši, ži, či, ži* jak w dialekcie kulturalnym.

Obie odmianki języka *Ludycyj* miały miękkie *ki* i *gi* przy twardym *xy* oraz prawdopodobnie miękkie *rzi* (*piosnki, księgi, chytro, gwarzili*).

„PODHALE ARCHAISM” IN LUDYCJE WIEŚNE OF 1543

S u m m a r y

The incunabulum *Ludycje wieśne* (it should be *Judycje wieśne* 'village weather forecast') printed by Florian Ungler in Cracow in 1543 show a very precise differentiation between the vowels y and i. The latter made it possible for the author to state that in the Cracow cultural dialect people used to speak at that time *szyja* (neck), *żyto* (rye), *czysty* (clean), gen. of *drożdzy* (of yeasts) and *w noc'í* (at night) and *miedz'í* (between), unlike *s'in* (son) and *koz'í* (goats), as it was in Ungler's prints of the years 1532 and 1535. In the latter case we had rather *syn* and *kozy*. Soft spirants *s'* and *z'* underwent hardening before 1543.

The name of the village *Bysina* near Myślenice has been recorded in *Ludycje* as follows: *w Bysinie* (in *Bysina*) and *z Bysiny* (from *Bysina*) written with *si, z Bysyny* with *sy, w Byszynie* with *szy, w Byszynie* and *z Bysziny* with *szí*. The name was created as possessive adjective of personal names *Bycha* or *Bysza* and was originally pronounced as *Byszina* (Byshina), then (after

the hardening of consonants which are functionally soft today) *Byszyna*, in Podhale region *Bys'ina* (as *s'ija* neck, *us'i* ears etc.). In the inscriptions *w Bysinie* and *z Bysiny* the author sees the group *s'i* not *si*. Today's pronunciation *Byšina* was created in the 18th c. The records in *Ludycje* and various historical documents explicitly justify these statements. The author sees the combinations *s'i* also in the rhyme *vsuszy – vdusi – musi* (incomplete rhyme: *s'i – si*). In the rhyme *milczy – życzy – w bożnici* there is a juxtaposition of *c'i* with *c'i* (complete rhyme). The records and history of the name of the village Bysina and the two mentioned rhymes entitle the author to state that in 1543 in the dialect of the surroundings of Myślenice was „Podhale archaism” as it is today: *s'ija*, *z'ito*, *c'isty drozdzi* and *s'in*, *koz'i*, *v noc'i*, *medzi*.

The language of *Ludycje* had soft *ki* and *gi*, hard *ky* and probably soft *rzi*: *piosnki* (songs), *księgi* (books), *chytro* (shrewdly), *gwarzili* (they chatted).

Translated by Jan Kłos